

UNELE PROBLEME PRIVIND IMPLEMENTAREA LIMBII RUSE ÎN RÂNDURILE POPULAȚIEI DIN BASARABIA ÎN SEC. AL XIX-LEA

**(Pe marginea unui raport secret al guvernatorului Basarabiei
Alexandru Constantinovici din 17 decembrie 1886)**

Tatiana CHICAROȘ, Valentin TOMULEȚ

Universitatea de Stat din Moldova

În articolul de față, în baza unui raport secret al guvernatorului Basarabiei Alexandru Constantinovici din 17 decembrie 1886, adresat guvernatorului general al orașului Odesa H.H. Roop, autorii evidențiază unele greutăți pe care le întâlnea administrația imperială rusă în ce privește implementarea limbii ruse în rândurile populației din Basarabia în sec. al XIX-lea. Printre aceste dificultăți figurează interesul slab al țăranilor față de studii și greutatea cu care aceștia pot fi supuși influenței străine, numărul insuficient de școli, în special în județele cu o populație preponderent română, mijloacele bănești neîndestulătoare alocate de administrația imperială acestui domeniu, însușirea slabă de către populație a limbii ruse etc. Guvernatorul propune un șir de măsuri în vederea soluționării acestei probleme: mărirea numărului de școli rusești pe teritoriul Basarabiei, deschiderea școlilor parohiale în acele localități unde nu erau instituții de învățământ, întreținute din subvențiile oferite de stat, deschiderea pe lângă fiecare școală a bibliotecilor, crearea corurilor în limba slavă, majorarea sumelor pentru întreținerea școlilor subordonate consiliilor școlare etc.

Cuvinte-cheie: *Basarabia, Imperiul Rus, politică național-colonială, rusificare, deznaționalizare, școală rusească, limba română, limba rusă.*

SOME PROBLEMS REGARDING THE IMPLEMENTATION OF THE RUSSIAN LANGUAGE AMONG THE POPULATION OF BESSARABIA IN THE 19TH CENTURY

(On the account of a secret report of the Governor of Bessarabia Alexander Constantinovici of December 17, 1886)

In this article, based on a secret report of the Governor of Bessarabia Alexander Constantinovici of December 17, 1886, addressed to the general governor of Odessa H.H. Roop, the authors highlight some difficulties encountered by Russian imperial administration in the implementation of the Russian language among the population of Bessarabia in the nineteenth century. These difficulties included poor interest of peasants to study, the hardness with which they could be subdued to foreign influence, insufficient number of schools, especially in counties mainly with a Romanian population, low funds allocated by the imperial government in this area, weak learning by the population of Russian language etc. The governor also proposes a number of measures to address this problem: to increase the number of Russian schools in Bessarabia, to open parochial schools in those localities where there were no educational institutions, which should be maintained by state subsidies, to open a library in each school, to create choirs in Slavonic, to increase the amounts of allocations for the maintenance of schools subordinated to School Councils etc.

Keywords: *Bessarabia, Russian Empire, national colonial policy, Russification, denationalization, Russian school, Romanian language, Russian language.*

Pe parcursul sec. al XIX-lea țarismul a promovat în Basarabia o politică național-colonială, exprimată prin implementarea politicii de deznaționalizare și rusificare, prin încorporarea forțată a provinciei nou-anexate în sistemul economic și politic imperial, politică aplicată pe larg la periferiile naționale ale Imperiului Rus. Aceste metode și practici se realizau în permanență, dar cu prudență, insistență și perseverență.

Pentru a înțelege adecvat acele schimbări ce vor interveni în urma politicii de deznaționalizare și rusificare, să constatăm, la început, starea românității basarabene până la anexarea ei la Imperiul Rus în 1812.

În ajunul anexării la Rusia teritoriul dintre Prut și Nistru constituia parte integrantă a Principatului Moldova și prezenta:

- un sistem economic și social constituit în decursul secolelor pe baza bogățiilor naturale ale țării, raionării economice, comerțului sau schimbului de valori materiale stabilite în cadrul aceluiași teritoriu sau între statele românești;
- un sistem de relații spirituale, sufletești, duhovnicești și de rudenie statornicite în acest spațiu de mii de ani;
- un sistem de relații legate de tradiție, cultură, învățământ și educație specifice anume acestui și nu altui neam;

- un sistem de raporturi juridice axate pe sfera administrației de stat și pe relațiile dintre diferite stări sociale, încetățenite de sute de ani, în temeiul legilor nescrise („obiceiul pământului”) sau scrise;
- un sistem religios format pe fundalul ideologiei ortodoxismului bazat pe o organizare unitară a bisericii românești;
- un sistem de securitate format în decursul secolelor și bazat atât pe organizarea apărării integrității teritoriale, cât și pe sistemul de fortificații ridicat pe frontiera naturală, geografică a Nistrului etc.

Toate acestea au fost distruse, parțial sau cu desăvârșire, odată cu anexarea Basarabiei la Imperiul Rus.

Încorporarea forțată a Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus a marcat începutul declinului economic și politic atât pentru Principatul Moldova, care a pierdut cele mai mănoase pământuri, cât și pentru teritoriul dintre Prut și Nistru. Pentru a-și păstra dominația în Basarabia, țarismul a folosit metodele și practicile deja cunoscute de dezlocuire a națiunii titulare și de purificare a teritoriului, folosite pe larg la periferiile naționale ale Imperiului Rus:

- schimbarea structurii demografice prin colonizarea pământurilor cu neamuri străine – ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, germani, greci, armeni, evrei, elvețieni etc.;
- asimilarea – politică ce urmărește contopirea unor comunități etnice, diferite prin origine etnică, limbă, religie etc., în masa populației majoritare, prin măsuri de impunere, fiind astfel expresia unei politici impuse de deznaționalizare;
- deznaționalizarea – rusificare prin învățământ, administrație de stat, politică a populației dispersate;
- înstrăinarea valorilor spirituale ale neamului și pregătirea unei elite cosmopolite, bazate pe alt sistem de valori decât cel românesc etc. [1];
- anularea autonomiei Basarabiei, a legilor și a obiceiului pământului;
- transformarea Basarabiei într-o gubernie rusă, introducerea legislației ruse și a limbii ruse în administrație, școală și biserică;
- anularea drepturilor și libertăților naționale și interzicerea utilizării limbii române și a limbilor altor grupuri etnice în toate domeniile vieții sociale;
- denaturarea numelor de familie, a denumirilor de localități, străzi, prin lipsirea românilor basarabeni de propriile valori spirituale și impunere a valorilor spirituale ruse [2].

Izolată de Patria-mamă, Basarabia a fost transformată într-o colonie a Imperiului Rus. Ca rezultat, este pusă în primejdie însăși ființa națională a românilor basarabeni, deoarece procesul de rusificare și deznaționalizare a luat proporții înspăimântătoare, distrugând tot ce era național. Trebuie totuși de constatat faptul că planurile de rusificare a populației autohtone nu s-au soldat cu succes. Chiar și autoritățile țariste erau nevoite să recunoască că efortul depus pe parcursul sec. al XIX-lea, pentru rusificarea populației, nu a dat rezultatul scontat.

Exemplu elocvent în acest sens servește raportul secret din 17 decembrie 1886 al guvernatorului Basarabiei Alexandru Constantinovici, adresat guvernatorului general al orașului Odesa H.H. Roop, în care se încearcă de a explica eșecul acestei politici (*a se vedea Anexa*). Guvernatorul recunoștea că, deși în regiune au fost deschise școli primare rusești, care trebuiau să rusifice populația, acestea nu și-au îndeplinit misiunea. El vedea eșecul acestei politici, în primul rând, în slaba cunoaștere de către populația autohtonă a limbii ruse, cât și în „natura omului rus, care, datorită caracterului blajin sau din curiozitate, intrând în contact cu populația autohtonă, se străduia să învețe limba acesteia” [3]. Guvernatorul menționează că s-a confruntat cu un asemenea fenomen în timpul serviciului său în Orient, unde coloniștii ruși s-au întâlnit cu kirghizii, care se aflau la acel moment la cea mai joasă treaptă de dezvoltare. În pofida acestui fapt, rușii relativ repede au însușit limba acestui popor, pe când kirghizii au învățat doar înjurăturile rusești. Autorul raportului subliniază că un asemenea fenomen a fost observat și în Basarabia, unde așezările rușilor în cadrul celor moldovenești nu doar că n-au putut să influențeze populația autohtonă moldovenească, dar, mai mult ca atât, erau cazuri când autohtonii asimilau populația de etnie rusă. Conform raportului, acest fenomen nu era unul singular sau local, fiind cunoscute cazuri când au fost asimilate comunități mici ale rușilor în întregime. Ca urmare a procesului de asimilare, în limba română s-au infiltrat unele cuvinte rusești, care erau adaptate la dialectul moldovenesc.

Pe de altă parte, guvernatorul îi caracterizează pe moldoveni ca pe un popor molatic, care nu prea avea interes față de studii și destul de greu era supus influenței străine, cu excepția unor necesități imperioase sau a unor avantaje profitabile. Deci, una din cauzele principale ale însușirii slabe de către moldoveni a limbii ruse ar fi, în viziunea guvernatorului Alexandru Constantinovici, „...influența slabă a elementului colonial rus, în legătură cu intransigența excesivă a populației băștinașă” [4].

O altă cauză din care moldovenii cunoșteau slab limba rusă guvernatorul o considera a fi numărul mic de școli deschise pe teritoriul Basarabiei, în special în județele cu populație preponderent moldovenească (română). Conform acestui raport, în anul 1886 în Basarabia existau 362 școli primare rurale, dintre care 228 școli erau subordonate Ministerului Învățământului Public, iar 134 școli – Consiliului Școlar și întreținute în exclusivitate din mijloacele bănești ale comunităților sătești. Din acest număr, doar 113 școli se aflau în județele a căror populație era majoritar moldovenească (română) (ne referim la județele Chișinău, Orhei, Iași și Soroca). Aceeași situație putea fi urmărită și în județul Hotin, unde populația avea un colorit etnic mai variat. În județele de sud – Bender, Akkerman și Ismail – cu o populație etnică mai diversă, aproape în fiecare sat exista câte o școală. Dacă analizăm numărul școlilor din județele în care populația era preponderent moldovenească (română), atunci observăm că cele 113 școli erau predestinate pentru 782 de așezări, cu un contingent de 52000 de copii cu vârstă școlară, sau o școală revenea cel puțin la 7 sate. În județul Chișinău o școală revenea la 4 sate, în județul Orhei – la 8 sate, Iași – la 9-10 sate, iar în județul Soroca o școală revenea la 10-11 sate. În județul Orhei într-o singură instituție de învățământ trebuiau să-și facă studiile 215 elevi, iar în județul Soroca – 654 elevi. Autorul raportului menționează că, de fapt, într-o școală își făceau studiile nu mai mult de 49 de elevi, sau în cele 782 de localități instituțiile școlare erau frecventate de cca 5600 de elevi. Ca rezultat, 40000 de copii de vârstă școlară rămân neșcolarizați, iar pentru părinți este dificil să-i trimită la studii în satele vecine, mai ales pe timp de iarnă [5].

O altă dificultate în ce privește implementarea limbii ruse în rândul moldovenilor, scria guvernatorul, era și însușirea grea a acestei limbi. Înainte de a începe studierea obiectelor, profesorul, mai ales acela care nu cunoștea limba română, trebuia mai întâi să-i învețe pe copii unele cuvinte, pentru a putea preda obiectul. După ore, elevii se întorceau în familie, unde nu se vorbea nici un cuvânt rusește. Revenind a doua zi la școală, elevii nu mai cunoșteau nici jumătate din cele învățate; ca rezultat, profesorul trebuia să o ia de la început. Când elevii însușeau 100-200 de cuvinte, profesorul trecea la predarea obiectului propriu-zis. După ce finisau anul școlar elevii plecau în vacanța de vară. Pe parcursul celor trei-patru luni cât nu frecventau școala copiii uitau majoritatea celor învățate în decursul anului școlar. Drept urmare, profesorul era nevoit să învețe elevii materialul din anul școlar precedent. Ca rezultat, numărul absolvenților acestor instituții de învățământ era foarte mic. Certificate de absolvire erau eliberate doar elevilor care obțineau rezultate bune la toate obiectele și, în primul rând, la limba rusă. O mare parte din elevi nici nu ajungea la examenele de absolvire, din cauză că părinții nu le permiteau să frecventeze școala, implicându-i în muncile agricole. Astfel, aflându-se printre oamenii care nu vorbeau limba rusă, aceștia uitau și cele puține cuvinte învățate la școală. Aceeași situație putea fi observă și în rândul tinerilor care au făcut serviciul militar. În decursul celor 4-5 ani de serviciu militar tinerii ajungeau să înțeleagă limba rusă, dar o vorbeau relativ slab; însă, odată cu finisarea serviciului și revenirea în satul natal începeau să uite limba rusă [6].

În pofida acestui fapt, guvernatorul scria că nu poate trece cu vederea faptul că în fiecare an numărul satelor ai căror locuitori nu cunosc, dar înțeleg, limba rusă crește. Acest fenomen a fost posibil atât datorită școlilor, cât și serviciului militar. Generația viitoare, scria guvernatorul, care va fi influențată de școala rusească și de serviciul militar rus, va fi pe o treaptă mai înaltă în ce privește cunoașterea limbii ruse.

Autorul raportului propune și unele soluții pentru răspândirea mai eficientă a limbii ruse în rândurile populației românești. În primul rând, Alexandru Constantinovici propune să fie majorat numărul de școli rusești pe teritoriul Basarabiei. Se propunea deschiderea școlilor parohiale în acele localități unde nu erau instituții de învățământ; acestea urmau să ajute la răspândirea mai rapidă a limbii ruse în rândurile populației. Însă, majorarea numărului de școli cu ajutorul zemstvelor și comunităților sătești era imposibilă, deoarece zemstvele nu dispuneau de resurse financiare permanente, iar comunitățile sătești de multe ori cereau închiderea școlilor din cauza greutăților de întreținere. Guvernatorul constată că noile școli trebuiau să fie întreținute din subvențiile oferite de stat. Deși pe lângă școlile ministeriale erau deschise biblioteci, totuși acestea erau destul de mici și puține la număr. Guvernatorul propunea ca pe lângă fiecare școală să fie deschisă o bibliotecă, care putea fi frecventată atât de școlari, cât și de maturi. Pentru a stabili o relație mai strânsă între școală și absolvenți, se propunea să fie inițiate discuții duminicale cu profesorul și preotul [7].

Un alt mod de răspândire a limbii ruse în rândurile populației era crearea corului în limba slavă, unde elevii ar învăța cântece laice la alegerea profesorului, argumentând că textul sub formă de poezie îi va ajuta să memorizeze mult mai repede limba rusă.

Se propunea ca în funcție de asesori în plase și de starosti în localitățile rurale să fie numite doar persoane care cunoșteau limba rusă.

Toate aceste măsuri, constata guvernatorul, cu excepția celei din urmă, pot fi întreprinse fără mari dificultăți, din simplul considerent că acestea sunt „mijloace utile recunoscute în domeniul învățământului public”; cât privește ultima măsură, pentru a o promova va fi nevoie de „...cumpătare și precauție, pentru a evita acele neînțelegeri și bănuieli iraționale ce pot apărea în cadrul celei mai conservative părți a populației” [8].

Pentru îmbunătățirea sistemului școlar guvernatorul propunea să fie majorate sumele de bani pentru întreținerea școlilor subordonate consiliilor școlare, deoarece aceste instituții de învățământ nu dispuneau de suficiente mijloace financiare. Spre exemplu, în județul Akkerman o școală din această categorie primea anual pentru întreținere doar 170 de ruble. Majoritatea școlilor de acest gen primeau pentru întreținere 400 de ruble anual și doar o mică parte din ele primeau 500 de ruble. Școlile ministeriale, la rândul lor, primeau anual pentru întreținere 600-900 de ruble [9].

În final guvernatorul constată că în Basarabia atât stările sociale bogate, cât și cele sărace din mediul rural și cel urban nu sunt înclinate spre separatism și că nu se observă dorința locuitorilor de a se uni cu frații lor din România. Drept urmare, „alipirea Basarabiei la celelalte teritorii rusești nu va întâlni obstacole de nedepășit” [10].

Analiza acestui document secret, prezentat de guvernatorul Basarabiei Alexandru Constantinovici la 17 decembrie 1886, la cererea guvernatorului general al orașului Odesa H.H. Roop, demonstrează destul de elocvent măsurile întreprinse de administrația imperială și locală din Basarabia în vederea implementării limbii ruse în rândurile populației, folosind în acest scop cele mai diverse mijloace.

Апexă

Секретно

*Декабря 17, 1886 г.
№ 3947*

**Милостивый Государь
Христофор Христофорович**

Вследствие письма Вашего Высокопревосходительства от 13 декабря 1886 г. за № 3146, имею честь доложить, что слабое знание русского языка в среде молдавского населения Бессарабии замечено было и мною, после первого же объезда вверенной мне губернии. При исследовании причинъ этого явления, которые, казалось бы, после слишком семидесятилетнего владычества России в этом краѣ, могло быть не столь заметнымъ, оказалось, что одного изъ коренныхъ причинъ можно считать, прежде всего – свойства русского человека, который, по мягкости-ли характера или изъ любознательности, сталкиваясь с инороднымъ населениемъ, старается изучать языкъ последнего и, дурно-ли, хорошо-ли, но все таки, говорить на немъ. Подобное (же) явление, я имел случай наблюдать во время моей службы на востоке – и там русское население сталкивалось с кочевымъ народомъ киргизами, народамъ стоящимъ на самой низкой степени развития, темъ не менее, весьма скоро, усваивало наречіе последнего, тогда какъ киргизы, в то же время, выучивали лишь бранымъ русскимъ словамъ. Точно так и здесь в Бессарабии населения русскихъ людей среди молдаванъ не только не имели какого либо воздействия на коренное молдавское население, но, говорятъ, будто-бы были случаи совершенного поглощения молдавскимъ элементомъ русского переселенческаго, не только в единицахъ, но и целыми небольшими обществами; несомненно, что при этой ассимиляции в молдавский языкъ вносились многие русские слова, но они принимали измѣненія и дополненія, свойственнымъ молдавскому языку и вошли в послѣдній как его составные части.

С другой стороны, молдавское население, довольно вялое по природѣ, мало любознательное, является элементомъ туго поддающимся постороннимъ влияніемъ, за исключеніемъ случаевъ крайней нужды или особенной выгоды. Неподатливость молдаванамъ в этом отношении таково, что даже чиновники, находящіеся в ближайшемъ соприкосновении съ сельскимъ населениемъ и не знающие молдавского языка, встрѣчаютъ иногда большіе затрудненія в непосредственныхъ своихъ отношенияхъ съ народомъ, и должны довольствоваться полуграмотными переводами сельскихъ и волостныхъ писарей. И такъ, значит, первую причину малого распространения русского языка среди молдавского населения Бессарабии следуетъ считать: недостаточности влияния переселенческаго русского элемента, в связи съ крайнею неподатливостію коренного молдавского населения.

Вторую причину следуетъ искать въ ограниченности числа школъ в губернии, особенно в уездахъ с сплошнымъ молдавскимъ населениемъ. Всего, в настоящее время в губернии состоитъ 362 сельскихъ начальныхъ училищъ из нихъ 228 Министерствъ Народнаго Просвѣщенія и 134 подвѣдомственныхъ училищнымъ совѣтамъ и содержанныхъ почти исключительно на средства сельскихъ обществъ. Изъ этого числа, в уездахъ съ сплошнымъ молдавскомъ населениемъ: Кишиневскомъ, Огъевскомъ, Ясскамъ и Сорокскомъ имеется 113 сельскихъ школъ, так что едва одна школа приходится на каждую волость, в такомъ же положении находится и Хотинский уездъ,

при смешанномъ населеніи. Въ уездахъ же южныхъ, также съ смешеннымъ населеніемъ – Бендерскомъ, Аккерманскомъ и Измаилскомъ, почти в каждомъ селѣ имеется школа. Обращая преимущественное вниманія на уезды съ сплошнымъ молдавскомъ населеніемъ, мы видимъ, что означенные 113 школъ существуютъ для 782 селеній и для 52000 детей учебного возраста, так что вообще одна школа приходится болѣе чем на 7 селеній, а в частности: в Кишиневскомъ уезде на 4 села, въ Оргеевскомъ на 8, въ Ясскомъ от 9 до 10, а въ Сорокскомъ от 10 до 11 сель; детей же учебного возраста приходится на одну школу: от 215 в Оргеевскомъ уезде, до 654 въ Сорокскомъ, а учится в нихъ, въ среднемъ въ годъ, не болѣе 49 человекъ в каждой из сельскихъ школъ, или всего не болѣе 5600 душъ на 782 селенія, так что не обучающихся остается болѣе 40000 детей школьного возраста относительно тѣхъ селеній, где нетъ школъ, положительно можно сказать, что тамъ дети вовсе не учатся, потому что поселяне не имѣютъ решительно никакой возможности послать детей ежедневно въ школу за нѣсколько верстъ, а иногда и десятковъ верстъ, особенно зимою, когда именно и учатся дѣти поселянъ, держать же ихъ тамъ на квартирахъ имѣютъ средствъ еще менѣе.

Третьею причиною можно назвать трудность обученія русскому языку, среди сплошного молдавского населения, а въ особенности поддержку знанія русского языка, хотя на томъ уровнѣ, который даетъ школа. Прежде чемъ приступить к обученію грамотѣ, учитель, особенно же незнающій молдавского языка, долженъ дать детямъ понятіе о названіяхъ разныхъ предметов по русски, так напр: беретъ онъ книгу и указывал на нее ученику, заставляя его затвердить, что показываемый предмет называется книга, потомъ переходитъ къ окну, скамьи и т. д. Выучивши нѣсколько названій ученикъ возвращается домой, гдѣ не слышитъ ни одного русского слова, и, на другой день приходитъ въ школу, перзабывъ половину, если не все из заученныхъ названій, и учитель долженъ вновь начинать ту же работу; наконец, когда ученикъ вытвердитъ 100, 200 названій, нужно переходить еще к боле трудному предмету, к вношеніи дѣтямъ понятій объ отвлеченныхъ частей рѣчи, слушающихъ связью именно существительныхъ и т. д. Но проходитъ учебное время, дети, на лѣто, расходятся по домамъ, для помощи родителямъ, и въ теченіи трех-четырехъ месячнаго отсутствія изъ школ успеваютъ перзабыть болѣе половины выученного, и, такимъ образомъ, для учителя опять начинается утомительный трудъ возстановленія в памяти учениковъ забытого ими. При такихъ условіяхъ, нельзя удивляться, что из сельскихъ школъ выходятъ ученики с слабыми познаніями в русском языкѣ; отсюда же происходитъ и малый процентъ оканчивающихъ курсъ въ училищахъ, так что свидѣтельство об окончаніи курса владеютъ только успѣвающимъ в предметахъ обученія и, главное, в русском языкѣ, на которомъ идетъ преподаваніе. Значительная масса дѣтей и не дожидается в школѣ окончанія экзаменовъ, а разбирается родителями, для помощи в хозяйствѣ; затемъ, оставаясь среди населенія неговорящаго по русски, забываетъ и то немного, что приобрѣло в школѣ; тоже самое случается и съ окончившими курсъ. Побывавшіе въ военной службѣ молодые люди, в теченіи 4-5 летнего пребыванія в войскахъ, конечно, приучаются понимать русскій языкъ и объясняться на немъ довольно сносно, но возвращаясь въ свои родные села, опять начинаютъ забывать по русски.

При всемъ этомъ, однако же, нельзя не заметить, что число сель не знающихъ, но понимающихъ русский языкъ молдаванъ, с каждымъ годомъ начинаетъ увеличиваться, какъ черезъ посредство школы, так и от влияния военной повинности, в особенности же это заметно там, где есть училища. Следующее поколеніе, выросшее под влияніемъ русской школы и воинской повинности, несомненно будетъ уже стоять ступенью дальше в знаніи русского языка, чѣмъ нынѣшніе обитатели сель; тем не менѣе, въ видахъ быстрѣйшаго движнія по этому пути, необходимы были бы некоторые меры, на которые я считаю долгомъ указать.

Прежде всего необходимо было бы увеличеніе числа школъ, в этомъ отношеніи есть надежда на церковно-приходскіе школы, если можно будетъ рассчитывать, что эти школы будутъ учреждены во всехъ техъ селеніяхъ где еще нетъ училищъ, то это, разумеется значительно усилитъ распространенія русского языка между молдавскимъ населеніемъ. Надѣется на умноженіе числа школъ при посредстве земства или сельскихъ обществъ, в настоящее время, не возможно; земство постоянно жалуется на недостатокъ средствъ, сельскіе же общества нередко подаютъ прошенія о закрытіи существующихъ школъ, ссылаясь на тягость содержанія таковыхъ. По этому, единственнымъ средствомъ, в этомъ отношеніи, следуетъ считать, возможно большее устройство школъ на средства государственнаго казначейства.

Для того, чтобы выходящія изъ школы дети не забывали хотя выученного, необходимо было бы имѣть при каждой школе библиотеку для чтенія, откуда могли бы быть выдаваемы книги для чтенія грамотнымъ поселянамъ, какъ малолеткамъ, так и взрослымъ; на это обстоятельство я обращалъ вниманіе учебного начальства при первыхъ посещенияхъ школъ. В настоящее время, при всехъ министерскихъ школахъ имеется уже небольшіе бібліотеки для внѣкласснаго чтенія, но бібліотеки эти крайне недостаточны. Для поддержанія большей связи между школой и бывшими учениками и для проверки ихъ познаній весьма полезны были бы воскресные собесѣдованія при школѣ учителя и священника съ грамотными поселянами, о прочитанномъ теми, что бралъ книги, о предметахъ христіанской нравственности и вообще о предметахъ общепользныхъ.

Усиленіе развитія хороваго церковнаго пѣнія на славянскомъ языкѣ послужило бы также къ усвоенію русского языка, а если бы, составленные, такимъ образомъ хоры, были приучаемы къ пѣнію русскихъ песенъ

светского характера, по выбору учителя, то это могло бы иметь даже очень заметное влияние, так как стихотворная форма языка, особенно при пении, легче затверживается и усваивается.

Наконец, полезно было бы установить, чтобы при выборѣ должностныхъ лицъ, ... волостные старшины и заседатели, сельскіе старосты, сборщики преимуществу отдавалось всегда кандидату, знающему по русски, при одинаковой, конечно, наличности другихъ данныхъ, обусловливающихъ выборъ достойныхъ людей.

Все эти меры, за исключеніемъ последней, могли бы быть проведены незаметно, так как принадлежать къ общепризнанному полезному способу народнаго образованія; что же касается последней меры то для проведенія ея потребуется вся та сдержанность и осторожность, которая необходима для избежания какихъ либо недоразумѣній неосмысленныхъ догадокъ наиболѣе консервативной части населенія.

Переходя теперь къ последнему замечанію Вашего Высокопревосходительства на плохую обстановку и печальность учебныхъ пособій некоторыхъ инородныхъ училищъ, долженъ сказать, что замечаніе это всецело можетъ быть отнесено къ школахъ подведомственнымъ училищнымъ советомъ, так как сельскія общества на содержаніе этихъ училищъ отпускаютъ недостаточные суммы, так напр: есть школы, этой категоріи, в Аккерманскомъ уездѣ получающія всего 170 руб. годового содержанія. Большинство же такихъ училищъ получаютъ 400 руб. и лишь самая незначительная часть 500 руб., тогда какъ министерскіе школы пользуются содержаніемъ от 600-900 руб. Поэтому в министерскихъ школахъ и внешняя обстановка и личный персоналъ учителей следуетъ признать вполне удовлетворительнымъ.

В заключеніе долгомъ считаю высказать свое мнѣніе, что среди местного населенія, как въ вышихъ его слояхъ, так и в низшихъ не проявляется, видимымъ образомъ, упорно-страстныхъ стремленій къ сепаратизму, или желаній къ соединенію съ единоплеменною Румыніею, а потому, съ этой стороны, для слиянія здешней окраины съ остальною Россіею не можетъ встрѣтятся непреодолимыхъ препятствій.

**Прошу принять увереніе в совершенномъ почтеніи и преданности.
Вашего Высокопревосходительства покорный слуга Александръ Константиновичъ**

Arhiva de Stat din regiunea Odesa, F. 5, inv. 1, d. 1507, f. 50-55.

P.S. Tehnica transcrierii documentului. Documentul se publică în limba originalului – rusă. La transcriere au fost păstrate particularitățile limbii documentului, nealterându-se modul de exprimare. De aceea, documentul este redat întocmai cum a fost scris, fără a interveni sau a corecta evidentele greșeli. Conținutul este publicat integral, fără prescurtări. În interesul unei cât mai exacte transcrieri s-au menținut particularitățile ortografice și de punctuație specifice sec. al XIX-lea. La sfârșitul documentului se dau datele arhivistice care ar putea facilita persoanele interesate (îndeosebi cercetătorii științifici și studenții) în studierea variantei originale sau a altor documente legate de tematica respectivă.

Referințe:

1. Tomuleț V. Influența regimului de dominație țarist asupra genezei și evoluției burgheziei comerciale din Basarabia (1812-1868). – În: In memoriam professoris. Mihail Muntean. Studii de istorie modernă. - Chișinău, 2003, p.157-158.
2. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni). Vol.1. - Chișinău, 2012, p.8.
3. Arhiva de Stat din regiunea Odesa (ASRO), F. 5, inv. 1, d. 1507, f. 50.
4. Ibidem, f. 50 verso.
5. Ibidem, f. 51-51 verso.
6. Ibidem, f. 52-52 verso.
7. Ibidem, f. 54 verso.
8. Ibidem.
9. Ibidem, f. 54 verso-55.
10. Ibidem, f. 55.

Prezentat la 10.12.2012